

Екологізація інноваційної діяльності: мотиваційний підхід

У монографії системно викладено теоретико-методологічні, методичні та практичні аспекти мотиваційного підходу до екологізації інноваційної діяльності. Запропоновано конкретні рекомендації щодо дослідження мотивації екологізації діяльності та впливу на неї. Досліджено особливості мотивування екологізації інноваційної діяльності на державному рівні, мотивації екоатрибутивної поведінки споживачів, управління процесом екологізації на вітчизняних підприємствах, чим закладено теоретико-методичні основи формування мотиваційного механізму екологізації інноваційної діяльності.

Для фахівців, до сфери інтересів яких входять проблеми економіки природокористування, інноватики, формування ринку екологічних інновацій, для викладачів вищих навчальних закладів, а також студентів екологічних і економічних спеціальностей.

ЗМІСТ

Вступ	6
1. Соціально-економічні передумови розвитку екологічно спрямованої інноваційної діяльності в Україні	9
1.1. Особливості розвитку вітчизняної економіки, необхідність інноваційних змін	9
1.2. Екологічно спрямована інноваційна діяльність як передумова гармонійного розв'язання екологічних і економічних проблем	17
1.3. Проблеми та перспективи переходу України на інноваційний екологічно збалансований шлях розвитку	28
2. Методологічні засади мотивації екологізації інноваційної діяльності	42
2.1. Дослідження та класифікація підходів до визначення поняття мотивації	42
2.2. Можливості та обмеження застосування класичних теорій мотивації в діяльності сучасних вітчизняних підприємств	54
2.3. Підходи до вибору екологічно спрямованих напрямків інноваційного розвитку	76
2.4. Узгодження різноспрямованої мотивації суб'єктів ринку екологічних інновацій	82
3. Напрямки формування мотиваційного механізму екологізації інноваційної діяльності	95
3.1. Напрямки створення мотивації екологічно спрямованої інноваційної діяльності різними суб'єктами ринку	95
3.2. Аналіз дієвості складових сучасного мотиваційного механізму екологізації інноваційної діяльності	105
3.3. Теоретичні аспекти підвищення потенціалу екологізації інноваційної діяльності	113
3.4. Методи мотивування на різних рівнях управління формуванням ринку екологічних інновацій	120

4. Мотивування екологізації інноваційної діяльності на державному рівні	129
4.1. Економічне мотивування екологізації інноваційної діяльності підприємств	129
4.2. Визначення мотиваційного потенціалу екологізації інноваційної діяльності галузі	142
4.3. Економічна доцільність мотивування екологізації інноваційної діяльності підприємств	151
4.4. Удосконалення позитивних економічних методів мотивування екологізації інноваційної діяльності	159
5. Теоретичні основи екологізації споживчої мотивації	170
5.1. Дослідження механізму дії споживчої мотивації	170
5.2. Аналіз мотивації споживання екологічних інновацій	180
5.3. Поняття екоатрибутивного споживання, його типи за мотивацією	201
5.4. Підходи до визначення нових товарів, найбільш адекватних запитам споживачів	211
5.5. Психологічні методи створення мотивації екоатрибутивного споживання	217
6. Дослідження спрямованості споживчої мотивації на екологічні інновації	232
6.1. Корисність екоатрибутів товарів для споживачів з різною мотивацією	232
6.2. Дослідження готовності споживачів до сплати цінової надбавки за екологічність нової продукції різного типу	237
6.3. Тенденції розвитку ринку екологічних товарів у м. Сумах (на прикладі ринку дитячого мила)	244
7. Методичні засади управління процесом екологізації інноваційної діяльності суб'єктами господарювання	251
7.1. Оцінка ризику взаємодії суб'єктів інноваційної діяльності	251
7.2. Економічна доцільність екологізації виробництва на ринкових засадах	262
7.3. Особливості просування екологічних інновацій на ринку	271
7.4. Види екологічного маркування, його роль у просуванні екологічних інновацій	286

7.5. Оптимізація витрат на просування екологічних інновацій на ринку	297
7.6. Мотивування творчої праці персоналу підприємств-інноваторів	305
Висновки	323
Список літератури	326
<i>Додаток А.</i> Тести для дослідження мотивації особистості	341
<i>Додаток Б.</i> Основні характеристики екологічних інновацій	369
<i>Додаток В.</i> Зміна попиту на екологічні товари при субсидуванні їх цін	372
<i>Додаток Д.</i> Фактори розвитку екологічних потреб	373
<i>Додаток Е.</i> Результати мотивування споживання модифікованого і принципово нового товару	378
<i>Додаток Ж.</i> Підходи до виявлення сумісності особистостей	380

ВСТУП

Людська природа, що знаходить своє відображення в мотивації кожної людини, лежить в основі всіх видів діяльності і взаємодії людей між собою, із засобами і предметами виробництва, природою тощо. Мотивація спрямовує дії людини в повсякденному житті, при ухваленні управлінських рішень, зокрема в урахуванні екологічних наслідків їх здійснення, при здійсненні споживчого вибору, який може завдавати значної шкоди довкіллю чи мати екологічно прийнятну спрямованість.

Першопричинами різних негараздів, катаклізмів, у тому числі економічних і екологічних криз, є такі складові мотивації людини, що спрямовують її дії в неприйнятному з погляду сталого розвитку напрямку. Тому, на погляд автора, дієвий механізм екологізації суспільного розвитку має будуватися на дослідженні людської мотивації, урахуванні її особливостей в поведінці, що простежується при відігранні людиною різних суспільних ролей, а також спрямуванні її в напрямку досягнення стійкого соціально-еколого-економічного розвитку.

Такого погляду дотримується ряд вчених, які зазначають, що в усій концепції екологізації суспільного розвитку незримо присутня мотивація екологізації інноваційної діяльності, зокрема в таких її складових, як екологізація освіти і науки, екологізація засобів масової інформації (що передбачають розвиток екологічних мотивів у суспільства засобами психології, освіти тощо), екологізація економічної діяльності та економічного розвитку (передбачає створення мотивів екологізації економічними важелями) тощо. Те, що необхідність створення мотивації екологізації діяльності присутня в усіх складових концепції екологізації суспільного розвитку, свідчить про її, безперечно, велике значення [179].

Автор виконав дослідження мотивації людини і можливостей спрямування поведінки суб'єктів господарювання та споживачів на прикладі екологізації інноваційної діяльності. Інноваційна спрямованість досліджень зумовлена результатами вивчення світового досвіду, які переконують, що рівень розвитку наці-

ональних економік останніми десятиріччями значною мірою визначається інноваційними чинниками, до того ж їх важливість постійно зростає. Країни, що зробили ставку на інноваційні чинники, все більше випереджають за темпами розвитку інші країни, і якщо втратити час, ліквідувати цей відрив буде практично неможливо через несумісність економік, соціальних інститутів, якості життя тощо.

Обраний напрямок досліджень, на погляд автора, відповідає сучасним орієнтирам розвитку вітчизняної наукової думки, що, згідно з висловлюваннями колективу відомих вітчизняних вчених під керівництвом Б.М. Данилишина [145], визначаються посиленням уваги до формування методологічних та методичних основ сталого розвитку, впровадженні у повсякденну практику господарювання механізмів забезпечення екологічної безпеки. Крім того, відомо, що інноваційний розвиток без урахування його екологічних наслідків може завдати непоправної шкоди. Для країни, де врівень із соціально-економічними проблемами стали екологічні, інноваційний розвиток має здійснюватися в екологічно сприятливому напрямку.

Інноваційна діяльність в Україні повинна відбуватися за тими напрямками, де країна має значні відносні переваги, з метою зайняття у світі провідних позицій у тих сферах діяльності, в яких для цього є можливості. При цьому слід ураховувати екологічні та соціальні результати її впровадження. За дослідженнями вчених Сумського державного університету, обрання правильних напрямків інноваційного розвитку підприємств дозволяє підвищити ефективність використання ресурсів майже у 5 разів, значно збільшити рівень конкурентоспроможності української продукції на світовому ринку та підвищити рівень економічної та екологічної безпеки країни.

Актуальність питань формування методологічного та теоретико-методичного підґрунтя формування мотивації екологізації інноваційного розвитку, їх недостатнє вивчення, велика теоретична і практична значущість обумовили вибір тематики дослідження. З цього погляду в монографії висвітлено цілу низку теоретико-методологічних, методичних і практичних аспектів мотиваційного підходу до екологізації інноваційної діяльності.

Метою дослідження є розроблення теоретико-методологічних і методичних основ мотивування екологізації інноваційної діяльності.

Відповідно до мети поставлено такі завдання: дослідити соціально-економічні передумови розвитку екологічно спрямованої інноваційної діяльності в Україні; поглибити методологічні засади мотивації екологізації інноваційної діяльності; дослідити необхідність і напрямки формування мотиваційного механізму екологізації інноваційної діяльності; удосконалити теоретико-методичні підходи до мотивування екологізації інноваційної діяльності на державному рівні; розробити теоретичні основи та дослідити практичні аспекти екологізації споживчої мотивації; удосконалити методичні засади управління процесом екологізації інноваційної діяльності суб'єктами господарювання.

Публікація монографії має на меті ознайомити з результатами досліджень всіх небайдужих до розглянутих автором проблем, а також дати імпульс подальшому розвитку викладених в книзі наукових ідей. Особливих сподівань автор чекає від впровадження результатів досліджень в практику державного управління і діяльності вітчизняних підприємств, що уможливить отримання від наукових розробок соціально-еколого-економічного ефекту.

З нагоди виходу монографії автор вдячно згадує своїх шкільних учителів, особливо вчительку математики М.С. Ігнатенко, яка в дитинстві заклала любов до навчання і самоосвіти, всіх викладачів Сумського державного університету, які передали автору свої знання, а також вітчизняним і зарубіжним дослідникам, розробки яких стали основою даного дослідження.

Автор висловлює вдячність всім, хто сприяв виходу монографії, особливо науковому консультанту д-ру екон. наук, проф. С.М. Ілляшенку за слушні поради, рецензентам – за висловлені думки, ураховані при удосконаленні монографії, а також батьку, який передчасно пішов з життя, матері та чоловіку – за постійне розуміння і підтримку.

Соціально-економічні передумови розвитку екологічно спрямованої інноваційної діяльності в Україні

1.1. Особливості розвитку вітчизняної економіки, необхідність інноваційних змін

Сучасна ринкова економіка характеризується динамічністю і нестабільністю процесів, які відбуваються на ринку (постійними на ньому є тільки зміни). Економіка України, яка нещодавно вступила на шлях ринкових перетворень, характеризується підвищеним рівнем нестабільності, який можна характеризувати частотою змін вектора розвитку (за величиною і напрямком). Підприємства для того, щоб вижити і розвиватися, змушені адаптуватися до цих змін. Засобом адаптації, який дає змогу динамічно приводити у відповідність внутрішні можливості розвитку зовнішнім, що генеруються ринковим середовищем, є інновації.

Це підтверджується тим фактом, що хоча економіка України і розвивається, однак за рівнем ВВП на душу населення вона відстає від Греції, найбіднішої серед країн-членів ЄС, у 4,4 рази; від Болгарії і Румунії, найбідніших країн – претендентів на вступ у ЄС, у 1,5 разу [134]. Тому збільшення ВВП на душу населення хоча б у 2,5–3 рази у найближчі роки має бути одним із першочергових завдань.

Нинішнє економічне зростання обумовлене такими факторами [205]:

- 1) покращенням кон'юнктури на світовому ринку, у-першу чергу на ринках чорних металів та продукції хімічної промисловості, що прискорило зростання виробництва експортоорієнтованих галузей промисловості;

- 2) посиленням конкуренції на внутрішньому ринку у найбільш розвинених і найменш регульованих державою галузях – харчовій промисловості, роздрібній торгівлі, целюлозно-паперовій та поліграфічній промисловості. Зростання інвестицій з метою збільшення продуктивності стало головним джерелом зростання цих секторів економіки;
- 3) поживаленням будівництва завдяки збільшенню банківського кредитування та інвестуванню в будівельно-монтажні роботи підприємствами металургії та роздрібною торгівлі.

За індексом конкурентоспроможності економіки, який щорічно визначається за трьома групами критеріїв на міжнародному економічному форумі в Швейцарії, за підсумками 2003 р. Україна посіла 84-те місце зі 102 оцінюваних країн [134] (табл. 1.1), а у 2007 р. за даними рейтингу конкурентоспроможності країн Інституту розвитку менеджменту в Лозанні – 46-те місце серед 55 прорейтингованих країн. За окремими показниками Україна має більш високий рейтинг (табл. 1.2).

Таблиця 1.1. Рейтинг України за індексом конкурентоспроможності

Критерій	Місце України
1. Стан макроекономічного середовища – ринкового, політичного, регуляторного, інфраструктури	93
2. Індивідуальна ділова активність, бізнес-співтовариства і здатність уряду стимулювати розвиток бізнесу	52
3. Ментальність населення, стереотипи поведінки і національні традиції (звичаї)	85
Індекс конкурентоспроможності	84

Таблиця 1.2. Рейтинг України за окремими показниками

Показник	Місце України
Сфера інфраструктурних галузей	39
Конкурентні переваги дешевої робочої сили	51
Стан людських ресурсів	52
Рівень ВВП на 1 зайнятого	52
Сфера державного регулювання бізнесу	56
Захист прав інтелектуальної власності	80
Розвиток економіки	93
Розмір інвестицій на душу населення	109

Світовий економічний форум за різних років ХХ ст. серед 80 провідних країн світу присвоював Україні 60–70-ті місця за показником GCI, який містить оцінку перспектив економічного зростання країн на найближчі 5–8 років за такими показниками, як рівень розвитку технологій, суспільних інститутів, макроекономічного клімату. Низький рейтинг України пояснюється технологічною відсталістю, низьким рівнем інноваційної активності, значним зносом основних фондів підприємств (на деяких підприємствах він становить 70%).

Порівняння галузевої структури економіки України та країн – членів ЄС (рис. 1.1) свідчить про їх значну розбіжність: для країн-членів ЄС характерним є переважний розвиток сфери послуг. У 2005 р. у країнах Європейського союзу частка сільського господарства у валовій доданій вартості (ВДВ) становила лише 2%, тоді як послуг – 71,8% [102]. У США на сектор послуг припадає більше ніж 75% ВВП, у промисловості створюється менше ніж 23%, а в сільському господарстві – лише 2% [205]. Претендуючи на вступ до Європейського Союзу, Україна має забезпечити зростання економіки на основі раціонального використання природних ресурсів. Для цього у виробництві ВДВ слід орієнтуватися не стільки на промисловість і сільське господарство, скільки на сферу послуг. Приємно, що в структурі ВДВ зростає питома вага послуг, однак, на жаль, вона значно нижча за необхідну для забезпечення сталого розвитку. Структурні характеристики економіки України свідчать про її явно виражену сировинну спрямованість, а з урахуванням стану матеріально-технічної бази виробництва – серйозну екологічну загрозу [205].

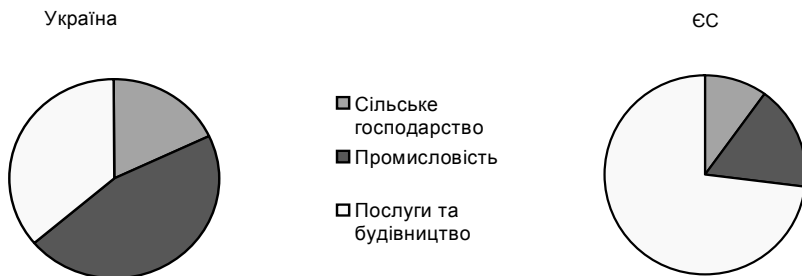

Рис. 1.1. Галузева структура економіки України та ЄС на початку ХХІ ст. [205]

Україна має значні потенційні можливості інноваційного розвитку економіки та наближення до світових стандартів екобезпеки, зокрема завдяки провідним позиціям за чисельністю і часткою громадян з високим рівнем освіти. Так, за кількістю вчених і інженерів на душу населення Україна входить у перші 25% провідних країн.

Країна має значний потенціал економічного розвитку [134, 205] і має його використовувати. Наростаюче відставання економічних та соціальних показників України від більшості країн світу обумовлює пріоритетність інноваційного шляху розвитку країни [98]. Слід враховувати тенденції світового ринку, який характеризується швидким оновленням, появою нових поколінь наукової техніки та технології [96].

Світовий досвід показує, що останніми десятиріччями в економічно розвинених країнах істотно змінилося співвідношення чинників підвищення конкурентоспроможності та економічного зростання. Значно зросла частка інноваційних чинників (до 40%), до яких відносять: нові товари та нові технології для їх виробництва; застосування нових матеріалів і нових методів організації виробництва і збуту, вихід на нові ринки. У табл. 1.3 [45] наведені чинники, що забезпечують підвищення конкурентоспроможності економік і економічне зростання провідних країн світу. Символом «+» позначені ті чинники конкурентоспроможності, що значною мірою використовувалися країнами, символом «±» – чинники, що використовувалися ними якоюсь мірою.

Аналіз табл. 1.3 свідчить, що провідні країни забезпечують своє економічне зростання здебільшого за рахунок інновацій. Динаміка інноваційної активності значною мірою залежить від правильного вибору стратегії управління інноваційною діяльністю, гнучкості виробничих систем, ефективності використання ресурсів, делегування низки функцій та повноважень, розвитку ініціативи та внутрішнього підприємництва, формування інноваційної культури [96].

Вчені [12] вважають, що для забезпечення ефективного розвитку інноваційної діяльності необхідно удосконалити менеджмент інноваційної діяльності за напрямками: формування інноваційного типу мислення в керівників, використання прийомів реінжинірингу, інвестиції в «людський капітал», застосування методики «розв'язання творчих завдань» та механізмів інтеграції. Наголошується, що в сучасних умовах поступово підвищується

Таблиця 1.3. Співвідношення основних чинників конкурентоспроможності економік країн

Країни	Основні чинники конкурентоспроможності			
	фактори виробництва	інвестиції	інновації	багатство
Сингапур	+	±		
Корея	+	+		
Італія	+		+	
Японія	+	+	+	
Данія		+	±	
Швеція		+	±	
Німеччина		±	+	
Швейцарія		+	+	+
США		±	+	±
Великобританія			±	+

роль соціального фактору. Інноваційний тип мислення як основа відродження та розвитку національної економіки є одним з головних чинників активізації інноваційної діяльності.

У результаті аналізу теоретичних і практичних аспектів інноваційної діяльності вітчизняні вчені [123] покладають на неї значні надії позитивних змін на мікро- та макрорівнях (рис. 1.2).

Поняття інновацій змінювалося в часі. Загальними тенденціями його визначення вважають такі [11]:

- інновацію характеризували, виходячи з її чіткої спрямованості на кінцевий результат (отримання прибутку на ринку, задоволення конкретних суспільних потреб);
- інновацію розглядали як результат складного процесу, який передбачає різноманітні зміни, причому не лише технологічного, але й економічного, соціального та організаційного характеру;
- вважалося, що інновація забезпечує економічний, соціальний, науково-технічний та інші види ефектів у довготривалій перспективі.

На наш погляд [80], під *інновацією* слід розуміти кінцевий результат діяльності зі створення та використання нововведень, втілених у вигляді удосконалених або нових товарів (виробів або

Рис. 1.2. Ефекти впровадження інновацій на макро- та мікрорівнях

послуг), технологій їх виробництва, методів управління на всіх стадіях виробництва та збуту, які сприяють розвитку та підвищенню ефективності функціонування підприємств, що їх використовують.

При цьому *інноваційна діяльність (інноваційний процес)* – процес створення, впровадження та поширення інновацій. У наш час результати інноваційної діяльності, ініційованої прискоренням темпів науково-технічного прогресу (НТП), істотно позначаються на всіх аспектах суспільного розвитку, змінюють саме середовище життєдіяльності людини, засоби забезпечення її існування та розвитку.

Інноваційну діяльність поділяють на такі фази [210]:

- фундаментальні дослідження;
- прикладні дослідження;
- розроблення інженерно-технічної документації та конструювання;
- створення дослідного зразка;

- експериментальне виробництво;
- технічна й організаційна підготовка виробництва;
- масове виробництво;
- збут.

Нині говорять [98] про початок у нашій країні третього періоду розвитку інноваційної сфери, для якого характерним є активне вивчення й освоєння досвіду країн із розвинутою ринковою економікою з обов'язковою адаптацією до умов України, а також розвитку вітчизняної науки та практики з урахуванням минулих досягнень, традицій і особливостей.

У сучасній економіці інновації є основою стрімкого та стабільного соціально-економічного розвитку, забезпечують високий технологічний та конкурентоспроможний рівень як країн, так і окремих регіонів, галузей і фірм за рахунок продукування, впровадження та дифузії нових ідей, які мають і наукову, і ринкову новизну [13]. На розвиток інноваційних процесів в країні впливають дві групи факторів [12]:

- 1) зовнішні: економічні, політичні, юридичні, науково-технічні, соціальні, стан ринку машинобудівної продукції;
- 2) внутрішні: скорочення показників зняття з виробництва застарілих видів техніки, введення в дію механізованих і автоматизованих ліній, недостатній обсяг проведених маркетингових досліджень, відсутність належного заохочення винахідників і раціоналізаторів, відповідного рівня інноваційної культури тощо.

При виборі напрямків інноваційного розвитку слід враховувати, що навіть високорозвинені промислові держави не можуть зберігати технологічну перевагу з усіх видів виготовлюваної продукції. Тому основна увага концентрується на ключових галузях науки і промисловості, здатних забезпечити одержання найістотніших технологічних та економічних переваг.

Вибірковий розвиток окремих галузей суспільного виробництва дає змогу країнам домогтися значної технологічної переваги, технологічної монополії. Це дає можливість у процесі конкурентної боротьби між країнами створити такий технологічний відрив, що партнери, які залишилися далеко позаду, не скоро зможуть його подолати. Завдяки розробленню нових технологій і завоюванню нових ринків підприємства значно підвищують норму прибутку на вкладений капітал, збільшуються доходи фірм, а отже, і

Наукове видання

Прокопенко Ольга Володимирівна

**Екологізація інноваційної діяльності:
мотиваційний підхід**

Монографія

Директор видавництва Р.В. Кочубей
Головний редактор В.І. Кочубей
Технічний редактор І.Ф. Артюшенко
Дизайн обкладинки і макет В.Б. Гайдабрус
Комп'ютерна верстка О.І. Молодецька, А.О. Литвиненко

Підписано до друку 10.04.2008.
Формат 60x84¹/₁₆. Папір офсетний. Гарнітура Скулбук.
Друк цифровий. Ум. друк. арк. 22,8. Обл.-вид. арк. 23,4
Додрук. Замовлення № Д11-12/1

Відділ реалізації
Тел./факс: (0542) 78-83-57
E-mail: info@book.sumy.ua

ТОВ «ВТД «Університетська книга»
40009, м. Суми, вул. Комсомольська, 27
E-mail: publish@book.sumy.ua
www.book.sumy.ua

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 489 від 18.06.2001

Віддруковано на обладнанні ВТД «Університетська книга»
вул. Комсомольська, 27, м. Суми, 40009, Україна

[Перейти на сайт](#) →